

мышления, морально-этических правил поведения, самобытной философии и т. д. При помощи категории Свой / Чужой рассмотрено специфику художественной трактовки процесса становления индивидуальной, социальной и национальной идентичностей как неотъемлемой составляющей самопознания и духовного самосовершенствования протагонистов М. Дочинца.

Ключевые слова: Свой / Чужой хронотоп, идентичность, протагонист, топос, роман.

Olena Ishchenko

OWN / ALIEN CHRONOTOPE AS A MARKER OF CHARACTER'S IDENTITY IN THE NOVELS BY MYROSLAV DOCHYNETS

The article is devoted to the study of Own / Alien chronotope as a marker of protagonist's identity in the novels by modern Ukrainian writer M. Dochynets. It is revealed that his prose pays special attention to the relationship between the person and the environment, emphasizing the priority value of the chronotopic coordinates in shaping the attitude of the characters, their way of thinking, moral and ethical rules of conduct, the original philosophy, etc. The author repeatedly focuses on the relationship between the characters and the environment, using time-spatial parameters as a means of typing and individualization. The writer manifests this idea, using chronotropic characteristics for the naming of the characters Centenarian, Svitovan, Strider of the World, Highlander, The Digger of wells, Greek, etc., which emphasizes their interrelation with the natural environment. The parameters of Own / Alien chronotope influence on the identity of the characters in the dimensions: individual, social and national. Memories of the past complement the storyline and help to trace the process of self-identification of characters, explain their identity, help determine the factors that have influenced the formation of ecological consciousness and formed the rules of ecocultural behavior. The protagonists of the writer are people of respectable age who are presented at the beginning of the writings as psychologically formed individuals with rich life experiences: numerous travels (going beyond their Own space and interacting with Alien), meeting with different people, physical and psychological tests, etc. M. Dochynets depicts the process of forming identities (individual, social, national) as a harmonious component of self-knowledge and spiritual self-improvement of protagonists in novels "Centenarian. Confession on the Pass of the Spirit", "Svitovan. Studies under the Celestial Dome", "The Digger of Wells. The Diary of the Richest Man of the Mukachevo Dominion", "Highlander: Waters of Our Lord's Riverbeds", "Maftay. A book Written with a Dry Pen". The identity of the individual identification of heroes is to identify itself as an organic part of the Universe.

Key words: Own / Alien, chronotope, identity, protagonist, topos, novel.

УДК 82.02(477)МУР:316.7

ORCID iD 0000-0001-5912-9106

Роман Козлов

КОНЦЕПТ «СТРУКТУРА» В ДИСКУСИЯХ МИСТЕЦЬКОГО УКРАЇНСЬКОГО РУХУ

Літературні дискусії МУРу були переважно ідеологічними, але теж ґрунтувалися на провідних засадах структурного осягнення світу. Це дало підставу науковцям розглядати творчість діячів МУРу крізь призму інструментарію структуралізму та семіотики. Проте вперше ставиться задача виявити, як у їхніх публіцистичних працях функціонує концепт «структура» та дотичні до нього. Найбільш продуктивними типами структурних зв'язків є бінарна опозиція, ієрархія та вбудовування / вичленовування. Перші два лежать в основі провідних проблем, які дискутувалися в МУРі: «великої літератури» та елітарності мистецтва. Окрема роль у контексті поставленої проблеми належить В. Петрову, який подав розуміння «структури» як основи нового світобачення.

Ключові слова: структура, бінарна опозиція, ієрархія, Мистецький український рух, Ю. Шевельов, В. Державін, В. Петров.

Розглядання Мистецького українського руху з позицій переважно ідеологічних спричинене і тематикою дискусій, що вирували в ньому, і спогадами його «батьків-засновників». Як-от у Ю. Шевельова: «Свідомість і підсвідомість говорили нам про нашу МІСІЮ» [4, 563]. Можливо, саме тому спроби дістатися глибших, ніж власне ідеологія, шарів МУРівського дискурсу сприймаються вороже. Ю. Шевельову свого часу в МУРі йшлося радше про «боротьбу» і «ворогів», аніж про теоретичні засади проголошуваних гасел. А от Г. Грабович, проаналізувавши дискусію навколо проблеми «великої літератури», підсумував, що теза про дві українські літератури (материкову та діаспорну) є підставою хибною. Адже ті дві літератури мали спільне теоретичне та історичне коріння, хоч вирости з нього стовбури різні, бо зазнали різної долі [1, 51].

Схожість пошуків вектору української літератури часів ВАПЛіте та МУРу підкреслювали і самі МУРівці [4, 575], але Г. Грабович іде далі та додає до цієї циклічності дискусії кінця ХХ ст. А головне, формулює її підставу — «питання такої бінарної, глобальної позиції як “Європа чи провінція?”» [1, 51]. В історичному сенсі циклічність можна було б розширити дискусіями середини та кінця ХІХ ст., але наразі пропоную інший погляд. Наскільки послідовно учасники МУРівських дискусій використовували структуралістську концепцію бінарних опозицій? Сподіваюся, що знайдені в їхніх працях бодай пролегомени структуралізму дещо утвердять причетність українського еміграційного письменництва до вектору розвитку європейської гуманітаристики середини ХХ ст.

Власне, ідея пов'язати літературу української еміграції середини ХХ ст. зі структуралізмом не нова. Варто згадати, скажімо, праці «Модернізм у контексті Мистецького українського руху» (1999) С. Павличко, «Образ і знак. Українська емігрантська поезія у структурно-семіотичній перспективі» (2000) О. Астаф'єва, «Мистецький український рух: модернізація літературної традиції і модернізм» (2006) Н. Лисенко-Ковальової. Однак ці дослідники використовують концепти структуралізму як наукову модель для опису певних історико-літературних фактів. Мені ж ідеться ледь не про протилежне: відшукати в літературно-критичній публіцистиці МУРу засади, забазовані на структуральному світогляді, зокрема й науковому. Конкретніше: виокремити в літературознавчих дискусіях і критичних практиках діячів МУРу використання концепту «структура» (у такому та суміжних термінологічних поданнях) і класифікувати їх відповідно до найбільш продуктивних структурних відношень.

Історико-фактологічну підставу такого пошуку становлять два моменти. По-перше, діяльність празького лінгвістичного гуртка (що спричинила структурну фонологію, лінгвістику,

а згодом і літературознавство) збігається в часі й місці із творчістю «празької школи» української поезії. Цілком можна передбачити, що контакти між членами цих груп сприяли поширенню прототипу структуралізму. І хоч Ю. Шевельов стверджував, що склад ініціативної групи МУРу був специфічним («жадного галичанина, жадного “пражанина”» [4, 576–577], багато «пражан» були активними як не діячами МУРу, то його ворогами, що в кожному разі мало б сприяти виробленню спільних засад на базі структуралістського світо-розуміння.

По-друге, час нових останніх імперій, двох світових воєн, націоналізму і виродження імперіалізму ніби сам сприяв утвердженню звички мислити світ крізь призму бінарних опозицій та породжених ними ієрархічних рівнів.

Загалом концепт «структура», ужитий щодо літератури як явища, є певним узагальненням самої можливості виокремлення та осмислення функціонування таких одиниць, як композиція, сюжет, конфлікт, мотив, інтертекст, жанр, система жанрів, стиль тощо. Докладений до конкретного твору він відкриває можливість побудови його абстрактної моделі та зіставлення з іншими.

Літературознавчий структуралізм, з одного боку, спирався на формальну школу та попередній досвід нормативної поетики, з іншого ж, живився тенденціями гуманітаристики, спрямованими на пошук спільних засад вивчення різних аспектів людського буття. І власне, «Печальні тропіки» (1955) К. Леві-Строса стали вже радше підтверджувальним підсумком апробації структуралізму. У літературознавстві, через його генетичну спорідненість із лінгвістикою, така апробація реалізовувалася дещо раніше. Ще 1942 р. Д. Чижевський у другому випуску «Історії української літератури» свою позицію означив у такий спосіб: «Я теж надаю великого значення формальному аналізу літературних творів та вважаю за потрібне не залишати без уваги також і їх ідеологічний зміст. Щоправда, я схиляюся не стільки до теорії О. Потебні, скільки до “структуралізму” празького кола “Слова та словесності”» [цит. за 3, 307]. І це схиляння виявилось, на думку В. Петрова, в побудові «Історії літератури» на принципі анти-тетичності епох: «Авторитетові Біблії ренесанс протиставив авторитет “античності”, геоцентризм мові — антропоцентризм, теології — філософію, всемогутності Божій — всемогутність сильної людини. “Бог є Господь, людина — раб”, — твердило середньовіччя; ренесанс висунув протилежну ідею магічного опанування людиною духовних сил природи» [5, 361–362].

З розмаїття відношень, які загалом становлять основу функціонування концепту «структура», виокремлюю, як найбільш продуктивні, бінарну опозицію, ієрархію та вбудовування / вичленовування. Саме з допомогою цієї простої класифікації спробую розглянути деякі моменти

літературно-критичної публіцистики МУРу. Джерелом текстів наразі послужить антологія, що становить другу частину праці “Mission Impossible. MUR i odrodzenie ukraińskiego życia literackiego w obozach dla uchodźców na terytorium Niemiec 1945–1948” Л. Стефановської. Обрана вона на таку роль виключно зі зручності, оскільки доволі повно відтворює об’єкт мого інтересу. Ясна річ, за необхідності її слід буде доповнити іншими джерелами.

Відразу зауважу, що провідні дискутовані в МУРі проблеми — «великої літератури» та елітарності мистецтва — безумовно засвідчують бінарний підхід до оцінювання дійсності. І хоч із часом були виголошені різні погляди на необхідність та можливість дихотомії «велика / мала література», сама логіка перших абзаців доповіді У. Самчука «Велика література» є виразно бінарною. Мовляв, життя є складним, але мислити про нього слід максимально просто й однозначно:

«Ставити питання твердо, виразно, а головне я с н о і одночасно давати на них таку ж відповідь є для людини невідкличною потребою її щоденної життєвої практики та її виміряного історичною доконечністю буття. Трохи підкреслюю поняття *ясно* і вирізняю його над *твердо* і *виразно* з чисто зрозумілих і чисто життєвих міркувань, бо ясне думання, ясне задивлення на справи дає людині в руки велику зброю і дає можливість чути її з нею на планеті безпечніше й цілеспрямованіше. <...>

Взагалі не розумію виключностей в ідеї, в чині, в способі поступування. Уважаю, що життя є досить скомпліковане, щоб можна уняти його якоюсь виключністю. Думаю, що складником його можуть бути одночасно і реалізм, і романтизм, ідеалізм і матеріалізм. <...>

В питанні, яке хочу зараз ставити і на яке хочу зараз давати відповідь, притримуюсь такого ж погляду — ясности! Хочу думати і тут ясно, просто і наскрізь зрозуміло...» [5, 430–431].

Співзвучно сформульована і назва чи не першої реакції на виступ пана голови МУРу — статті Остапа Грицяка «Мала чи велика література?», де автор «з погляду на теперішній рівень українського письменства супроти рівня великих літератур світу» запропонував чотири аспекти досягнення бажаної вершини, зовсім не згадуючи про бодай якусь стадіальність такого досягнення.

Зверну увагу на такий пункт: «2. Ґрунтовне знання чужих мов, а особливо англійської, французької та німецької так, щоб український письменник архітвори літератур Англії, Франції та Німеччини читав безумовно в ориґіналі, пам’ятаючи при тому, що знання цих трьох мов — це найкращий та єдиний шлях пізнавати всі літератури світу, не виключаючи літератур Далекого Сходу» [5, 55]. Безапеляційна вимога «ґрунтового знання чужих мов» підкріплюється так само безапеляційною тезою, що мова колонізатора — єдиний шлях

пізнання колонізованої культури. Дивовижно спостерігати, як представник колонізованої нації, виборюючи своє право на власну мову та свідомо відмовляючись від мови колонізатора (російської), відмовляє в такому праві іншій колонізованій нації. За Е. Саїдом, «в період деколонізації в усьому імперському світі рухи протесту й опору, рухи за незалежність жилися то одним, то другим націоналізмом» [3, 306], а він, своєю чергою, живиться бінарними та ієрархічними конструктами.

З ієрархічних конструктів постає і концепція елітарного мистецтва, хоч прагнення МУРу її реалізувати, схоже, було від початку марним. За більш пізньою і тверезою оцінкою Ю. Шевельова: «Раз-по-раз засада елітарності виявляла свою розпливчастість. До того вона заходила в гостру суперечку з намаганням МУРу бути в межах еміґрації універсальним репрезентантом української літератури. Виходу з цієї суперечності ми не бачили, та її, либонь, і не було» [4, 571].

Проте для В. Державіна в часи намагання зреалізувати концепцію елітарності засади поділу були однозначнішими: «А “джерел національної культури” шукати не доводиться, бо ті джерела — це ми самі, це наша національна еліта на еміґрації; годі шукати тих джерел деінде, якщо не відчуті їх у власній свідомості» [5, 109]. Проводячи межу, критик теж вдається до бінарного протиставлення: «Чітке і недвозначне оголошення літературних (отже, певною мірою і світоглядних) позицій або МУРу в цілому, або тих літературних течій чи групвань, що в МУРі репрезентовані, повинно правити за авторитетну директиву, без якої всяке літературне змагання ризикує перетворитись на змагання всіх проти всіх, а насамперед — менш кваліфікованих і свідомих кіл проти літературної еліти» [5, 115–116]. Отже, вивищена своєю ж таки свідомістю еліта мусить боронитися передусім чіткістю (а очевидно, і спільністю) своїх позицій.

Проте справді досягти такої спільності було дуже складно. Яскравий приклад — різне розуміння форми літературного твору Ю. Шевельова і В. Державіна, подане в інтерпретації останнього. Розмірковуючи про механізм творення нового, зокрема ірреального, він бере цитату опонента: «Сонет відкидається не тому, що сама форма погана, він не відкидається навіть сам по собі — він відкидається як універсальна форма, як форма, що скоує або деформує зміст. Свобода змісту визначити собі форму — гасло літератури нашого дня — це небезформеність і не хаос уламків форми. Це — створення безконечно нових літературних світів по образу і подобию поетовому», — та наводить своє тлумачення: «В українському письменстві творча ініціатива неокласиків протиставила тій концепції форми-норми — античну й романську (за взірцем французького парнасізму) концепцію форми-структури, яка

становить не зовнішні “пута”, а іманентну творові методу вислову» [5, 146–147].

Таке тлумачення форми-структури В. Державіна обґрунтовує і його тезу про те, що ситуації, «коли письменник, сконструювавши твір свій за більш-менш раціональним планом, навмисне деформує дещо в остаточному викладі, заради гострішого естетичного ефекту», — це лише «симуляції та імітації ірраціоналізму», який принципово не може бути засобом досягнення літературних вершин, як вважає критик.

Щоправда Ю. Шевельов, як виявляється, теж був прихильником концепції форми-структури. Саме тому в статті-відповіді «В обороні великих. Полеміка без осіб» він сприкрено означає наведений пасаж В. Державіна як «Сперечання з порожнечою!» [5, 516]. І далі в цій праці вчений не раз вживає термін «структура» саме на означення того прихованого конструкту, що тримає цілість будови (у широкому розумінні) та водночас не є її замінником.

У певному сенсі таке тлумачення «форми-структури» може розглядатися як близьке до поняття «композиція». Десь про це ідеться анонімові Д. Г. у статті «Фосфоризуюче болото», де він обґрунтовує тезу, що велика кількість публікацій Ю. Косача «має своїм джерелом не працьовитість, а зарозумілість і розпущеність, непростеність для творчого, себто дисциплінованого розуму». Задля аргументації критик препарує повість «Еней та життя інших» у такий спосіб: «Як відчистимо цю повість від стильових прикрас, то впаде в вічі надмірна убогість композиції. Це — опис одного вечора із вставками-спогадами з різних часів, інколи перериваними публіцистичними діялогами, що випадають з загальної стильової маніри і зовсім без шкоди для композиції можуть бути вилучені. Повіriamo на слово, що це — повість, а не збиранина нарисів, змонтованих у оповідання» [5, 37]. Іншими словами, структура цього твору у свідомості критика не відповідає жодній з відомих йому форм і разом із тим через несприйняття авторського стилю не здатна стати самостійною формою. Саме відсутність зв'язків між епізодами, на думку Д. Г., дає можливість вільно поводитися з ними без шкоди для якості твору.

Хоч оцінка художніх якостей творів і не є предметом цієї статті, усе ж зверну увагу на те, як сам Ю. Косач підкреслив структуру цієї повісті. Перша публікація в «Альманасі МУРу» № 1 за 1946 рік привертає увагу передусім поліграфічним рішенням. Номери двадцяти трьох розділів повісті не завжди позначають зміну епізоду. Подекуди вони засвідчують лише зміну теми діалогу, або й зміну кількості дійових осіб. Разом з тим окремі розділи та їхні частини автор виокремлює дрібнішим кеглем, підкреслюючи їхню роль вставних епізодів. А в розділі XV вдається до поєднання двох планів оповіді: спогаду оповідача про один зі спільних вечорів

та спогаду-оповіді Лариси. І щоб розмежувати їх, текст другого плану подає напівжирним шрифтом. Таке підкреслене структурування тексту — своєрідна данина письменницько-видавничим прийомам кінця 1920-х років — на мою думку, і спровокувала несприйняття тексту критиком Д. Г. і його небажання шукати художніх мотивів такого авторського рішення.

Говорячи про роль концепту «структура» в дискусіях, не можна оминати увагою філософські нарис В. Петрова, зокрема його «Історіософічні етюди». Проводячи межу між малярством ХІХ і ХХ століть, науковець звертає увагу на різницю в ставленні митця до дійсності. Замість змальовувати дійсність, як це було раніше, маляр нового часу виображує ніщо інше, як власний концепт дійсності. Імпульсивний і схильний до театральних ефектів філософ В. Петров передає механіку нового мистецтва в такому пасажі:

«Дійсності немає. Існує тільки функція універсального пляну. Такою є природа, такою є й людина в її теперішньому призначенні. Замість запереченої дійсності природного й людського твориться плян нової зміненої й технічно деформованої дійсності.

Плян панує над усім!

Що таке плян? Ідея структурності! До речі, дуже давня ідея. В застосуванні до мистецтва її в 16 сторіччі відтворив Альбрехт Дюрер. Це він, можливо, перший за Нового часу в своїх художніх етюдах замість копіювати дійсність такою, якою вона є в природі, розклав обличчя людини на структурну схему форм, побудовану відповідно до форм, властивих геометричним фігурам: кубові, кулі й паралелепіпедові» [5, 413].

Ідея поділу об'єктів спостереження на структурні елементи, виявлення їх самих і зв'язків між ними (або ж їх відсутності), виявлення повторюваних структур від об'єкта до об'єкта — так само дуже давня в літературознавстві (чи й не від «Поетики» Аристотеля), зокрема і в українському. Але до 1950-х років такий підхід виконував інструментальну функцію, не маючи перспектив претендувати на самостійні висновки. Особливо тоді, коли не міг нічим прислужитися в боротьбі ідеологічних, слабо аргументованих гасел.

А між тим спостереження за роллю концепту «структура» в літературних дискусіях МУРу засвідчує, що поступово він стає самодостатнім способом осмислення світу. Як, власне, і загалом у гуманітаристиці решти тогочасного європейського світу. Важливо, що артикульовані членами празького лінгвістичного гуртка пролегомени структуралізму отримали розвиток саме на цьому континенті, а діячі МУРу здебільшого продовжили свою діяльність у Новому Світі. Тому є підстави в майбутньому простежити, чи збереглися в їхніх подальших працях виявлені наразі структуралістські прояви, яких вони зазнали трансформацій та переосмислень.

ДЖЕРЕЛА

1. Грабович Г. У пошуках великої літератури / Григорій Грабович. — Київ, 1993. — 55 с.
2. Наєнко М. Історія українського літературознавства / Михайло Наєнко. — Київ : Академія, 2001. — 360 с.
3. Саїд Е. Культура й імперіалізм / Едвард Саїд. — Київ : Критика, 2007. — 608 с.
4. Шевельов Ю. Вибрані праці. У двох книгах. Кн. 1. Літературознавство / Юрій Шевельов. — Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. — 1151 с.
5. Stefanowska L. Mission Impossible. MUR i odrodzenie ukraińskiego życia literackiego w obozach dla uchodźców na terytorium Niemiec 1945–1948. Część II. Antologia tekstów źródłowych / Lidia Stefanowska. — Warszawa 2014. — 655 с.

REFERENCES

1. Hrabovych, H. (1993). U poshukakh velykoi literatury. Kyiv, 55 p.
2. Naienko, M. (2001). Istoriiia ukrainskoho literaturoznavstva. Kyiv, Akademiia, 360 p.
3. Saiid, E. (2007). Kultura i imperializm. Kyiv, Krytyka, 608 p.
4. Sheveliov, Yu. (2009). Vybrani pratsi. U dvokh knykhakh. Kn. 1. *Literaturoznavstvo*. Kyiv, Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 1151 p.
5. Stefanowska, L. (2014). Mission Impossible. MUR i odrodzenie ukraińskiego życia literackiego w obozach dla uchodźców na terytorium Niemiec 1945–1948. Część II. *Antologia tekstów źródłowych*, Warszawa, 655 p.

Роман Козлов

КОНЦЕПТ «СТРУКТУРА» В ДИСКУСИЯХ МЫСТЕЦКОГО УКРАИНСКОГО РУХА

Литературные дискуссии МУРа («Мыстецкий украинский рух») были преимущественно идеологическими, но тоже основывались на ведущих принципах структурного постижения мира. Это дало основание ученым рассматривать творчество деятелей МУРа сквозь призму инструментария структурализма и семиотики. Однако впервые ставится задача выявить, как в их публицистических трудах функционирует концепт «структура» и касательные к нему. Наиболее продуктивными типами структурных связей являются бинарная оппозиция, иерархия и встраивание / вычленение. Первые два лежат в основе ведущих проблем, которые обсуждались в МУРе: «большой литературы» и элитарности искусства. Отдельная роль в контексте поставленной проблемы принадлежит В. Петрову, который подал понятие «структура» как основу нового мировоззрения.

Ключевые слова: структура, бинарная оппозиция, иерархия, МУР, Ю. Шевелев, В. Державин, В. Петров.

Roman Kozlov

THE CONCEPT “STRUCTURE” IN THE DISCUSSIONS OF MUR (ARTISTIC UKRAINIAN MOVEMENT)

The literary discussions of the Artistic Ukrainian Movement (Mystetskyi Ukrainyskyi Rukh, MUR) were mostly ideological, but also they were based on the leading principles of the structural perception of the world. It is for the first time when there has been set the task to discover how the concept “structure” function in their publications. Not only the affiliation of MUR members with the epoch, but also the possibility of their direct communication with the Prague Linguistic Circle, are the basis of the use of this concept. The binary opposition, hierarchy and embedding/fragmentation are the most efficient types of structural bonds. The first two are fundamental for the main issues that were discussed among MUR members: “great literature” and elitism of art. The confirmation of this idea has been found during the analysis of publication observations related to these issues. The discussion of V. Derzhavin and Yu. Sheveliov on the issue of the literature form reveals the role of the structure for the process of writing and reception of publication. V. Petrov, whose philosophical essays contain a forward-looking understanding of the “structure” as a leading concept of the new time philosophy, has played his own role in the context of the defined issue. Since the European structuralism and American structuralism constitute fundamentally different scientific concepts, the further development of this theme should

be focused on the evolution of the concept “structure” role in the creative work of the leading members of MUR after their move to the New World.

Key words: structure, binary opposition, hierarchy, Artistic Ukrainian Movement, MUR, Yu. Sheveliov, V. Derzhavin, V. Petrov.

УДК 821.161

ORCID iD 0000-0001-6886-0398

Павел Кошман

МОВА І НАЦЫЯ ЯК ПРАБЛЕМАЕ ПОЛЕ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ПРОЗЫ

У артыкуле вызначаецца спецыфіка спасціжэння сучаснай беларускай літаратурай тэмы мовы ў кантэксце пытанняў нацыянальнай ідэнтычнасці і развіцця нацыі. Падкрэсліваецца гістарычнае значэнне тэзісаў аб сакральнай сутнасці мовы і неабходнасці яе абароны ў фарміраванні ўяўлення аб самабытнасці беларускай нацыі, адзначаецца актуальнасць ідэі каштоўнасці беларускай мовы ў сацыякультурных абставінах канца XX — пачатку XXI стст. Абарончая рэакцыя нацыянальнага мастацтва слова на заняпад мовы разглядаецца ў дынаміцы. Выяўляецца глыбіня спасціжэння сучаснага стану моўнай праблемы ў прозе А. Федарэнкі, падкрэсліваецца мастацкая эфектыўнасць яе прадстаўлення Ф. Сіўко праз зварот да архаічнага страху перад чужым, раскрываецца прагназаванне катастрафічных наступстваў моўнага нігілізму ў мастацкіх сцэнарыях будучага А. Бахарэвіча, В. Марціновіча, Г. Севярынец. У высновах падкрэсліваецца адзінства пазіцыі пісьменнікаў у ідэйным абгрунтаванні каштоўнасці мовы як неабходнай умовы паспяховай рэалізацыі нацыяй свайго патэнцыялу.

Ключавыя словы: сучасная беларуская проза, беларуская мова, нацыянальная ідэнтычнасць, беларуская ідэя, нацыятворчасць

У прастору беларускай літаратуры спасціжэнне катэгорыі мовы традыцыйна вызначаецца разуменнем не толькі яе эстэтычнай, але і сацыяльнай значымасці. Для айчыннага літаратуразнаўства заўсёды было важным тое, што ў мастацкіх творах разам з выяўленчымі магчымасцямі беларускай мовы сцвярджаецца і творчы патэнцыял беларускай нацыі, выяўляецца факт яе культурнай самабытнасці. Сацыяльна-палітычныя змены канца XX — пачатку XXI стст. умацнілі актуальнасць грамадскага вымярэння беларускамоўнай творчасці. У наш час даследчыкі ўказваюць на нарастанне дыскусій вакол ролі «нацыянальнай беларускай мовы як маркера беларускай нацыянальнай літаратуры» [3, 22], адзначаюць у сучасным беларускім мастацтве слова «феномен дыферэнцыяцыі пазіцый моўных структур у адносінах да стратэгіі нашага дзяржаўнага і культурнага развіцця» [9, 128].

Несумненна, што тэма мовы набывае грамадзянскае гучанне найперш дзякуючы намаганням самой беларускай літаратуры. Яе прадстаўнікам, якім заўсёды была блізкай ідэя прасоўвання нацыянальнай свядомасці ў народныя масы,

па-ранейшаму належыць ініцыятыва ў абмеркаванні праблем быцця нацыянальнай супольнасці. Многія з сучасных беларускіх аўтараў разглядаюць сваю творчасць як своеасаблівы культурніцкі праект, скіраваны на нацыянальную асвету суайчыннікаў. Каэфіцыент карыснага дзеяння іх працы цяжка вылічыць, але можна ўпэўнена сцвярджаць, што ён непасрэдна залежыць ад таго, наколькі здолее пісьменнік пераканаць у важнасці нацыянальных каштоўнасцей чытача, які жыве іншым.

Сучасны літаратурны дыскус мовы як сімвала беларускай ідэі будзе на тых мастацкіх сродках і прыёмах, якія разлічаны на ўспрыманне шырокай аўдыторыі. Разуменне складанасці гэтай задачы абумоўлівае ў межах дадзенага даследавання інтарэс да асаблівасцей праблемнага раскрыцця тэмы беларускай мовы ў сучаснай прозе. Мэта артыкулу палягае ў выяўленні спецыфікі спасціжэння нацыянальнай праблематыкі ў беларускай прозе на схіле XX — пачатку XXI стст., раскрыцці ідэйна-мастацкага зместу сучасных аўтарскіх стратэгіяў па актуалізацыі вобраза мовы і характару іх адносін да класічнага патрыятычнага наратыву беларускай літаратуры.